

Keresztury Dezső Balatonja kisszerkezetei tükrében

„...testvérvilág övez, nem mindig lágyan,
megdúltan is virágzó kert: hazám.”

(*Egy kibujdosottnak*)

Itt éltem igazán.

Tettem egyetmást, ami jó volt, bár hiábavaló.

Szerettek s űztek; tán a messzeségben
valahol több lett volna nyugalmam, bérem,
de itt volt a hazám.

(*Négy vers a hazáról; 4.*)

A 75 éves Keresztury Dezsővel Czigány György beszélgetett a győri Patikamúzeumban. A meghitt hangulatú író-olvasó találkozón az olvasók többek közt megtudhatták azt is, hogy a Zalaegerszegeen született költő, polihisztor mennyire fontosnak tartotta a szűkebb pátriához való ragaszkodást.

Keresztury Dezső a nemesgulácsi házukban (az Eőry-kúriában) a Balaton közvetlen közelében töltötte gyermekora és ifjúsága jó részét, így a tó szerelmese s a Balaton legnagyobb festőjének, Egry Józsefnek a barátja lett. Illyés Gyula szerint „A vidéki, aki a hazáról kezd beszélni, az előbb-utóbb a szülőföldre, a szűkebb pátriára lyukad ki: egy falura és legvégül egy udvarra, onnan a konyhán át egy kétablakos szobára, amelyben anyja nyelvét megtanulta. Vagyis öntudatlanul újra éli visszafelé egy szó történetét, ízleli az ősi pillanatot, amidőn a ház és haza egy dolgot jelentett. A hazám a házam tája, amely pillantásommal, ahogy növekszem, egyre bővül, széles gyűrűkben egyre távolabbi területekre terjed, mint a hullám a vízbe dobott kavics körül; világokat hódíthat, elérheti a csillagokat, – amikor a régi ház már örökre elmerült.”

S ha Keresztury Dezső verses ajánlásai között olyan impromptu-t keresek, amely hiánytalanul Illyés Gyula fenti prózájának velejét visszhangozza, azt hamar meglelem. Lakatos István számára a következőképpen dedikálta Keresztury a *Dunántúli hexametereket*:

Egy föld szült, egy tájban nőttünk fel, oda köt még
mindig a lélek mély gyökere, s ha kibontjuk a szárnyunk,
ott vár – sólymokat – újra leszállni a kezére a gazda:
szálljunk mégis messzi világra kíváncsian: így lesz
versünk jó magyar és messzi tekintve igaz.

A *Dunántúli hexameterek* költőjével is ez s így történt, se több, se kevesebb véle sem esett. A következő rögtönzést jegyezte be a Balatonfüredi Szívkórház emlékkönyvébe:

Egy világ öröme a Balaton: –
hányan megírták:
vendégek, tudósok, pacsirták,
nem keresem, nem számolom, –

mert nekem több, mint egy költői téma:
nem csak lelke szülőföldje e táj,
nem csak a történelem hordaléka,
tűnt Éden, hova szívem visszafáj...

Déry Tibornak pedig azt írta egyik dedikációjában, hogy:

Énnekem a szülőföld
lelke otthona...

A tűnt Éden a legigazabb tájék, ahol otthonérzettel élhetünk, de már nem élhetünk, hiszen az Édennek, a Paradicsomnak – ettől az, ami – törvényszerűen el kellett, el kell vesnie. Arra csak visszanézni vagy visszaemlékezni tudunk, így írja Keresztury Dezső is: az Éden az, ami visszafáj:

Szép a régi táj,
ha vissza fáj
felé a szív:
nézz a jövő felé,
kik jönnek, azoké
legyen a szép, szelíd
vidék, míg ép!
(Lipták Gáboréknak)

Megfoghatatlanul, kéken lebegő tájban létezik tovább a szelíd édeni táj, akár a Körmeny Józsefnek rögtönzött miniatűr költeményére, akár válogatott verseinek kötetében a *Zöld-kék* című opuszára lapozunk rá:

Hegyek, vizek, mezők, felhők az égen,
fényesebbek, mint a tündérmesében,
ha érett szívvel nézünk vissza rája,
kék a Dunántúl, ifjúságunk tája.
Mi igazán élt, évek el nem ássák...

Zöld az ég és zöld a föld és zöld a tó
és zöld a levegő és zöld a szél, a nád,
zöld-kék a fény, az árnyék, kék az áradó
hús pára, zöld, tavaszi zöld a zöld világ.
Kéken lebeg a Szent György-hegy, a Badacsony...
álom messzibe vész fehér házak sora
a láthatáron, mindent kék egébe von
az érett tavasz; dúsabb nem lehet soha.

Legfeljebb mint az álomkép, a látomás,
az emlék, honvágy, ifjuságunk tűnt honát
őrző és fel-felvillantó tündérvarázs.
örökzöld, élő alkotás, kék-tiszta vágy.

Az Édenkert közepén mindig is ott állt egy fa, Ádám és Éva fácskája. A költő egy alkalommal önmagát szintén fának láttatta barátja, Csorba Győző előtt:

Köszöni a szép költeményt
egy zalai gesztenyefa.

A nemesgulácsi édenkertet (nota bene: Zala vármegyéhez tartozott e falu!) akkor vesztette el Keresztury Dezső, amikor édesanyja egy esős szüreti napon megbántotta a fiatal feleségét. Többet a költő és a zongoraművésznő nem ide utazott már haza, inkább Balatonboglárt választották nyaralásuk színhelyül, s nem a zalai, hanem a somogyi parton. (Seiber Mária családjának volt boglári nyaralója, az abban töltött napok emléke villan fel a *Dunántúli hexameterek* XV. versében. Keresztury onnan a szülőföldjére látott, s igazolta a tréfás mondást: Somogyból nézve a legszebb Zala!) A kiűzetés és a visszavágyás érzéseit egyszerre megélő költő az ellentét legszebb föloldásáig a *Parton* című versében jutott el:

Aki elment is, itt marad:
érett gyümölcs a fárul,
úgy hull, hogy folytatásul
kijelölt álca csak
akarja, nem akarja,
tovább él, mint mit a magba
zár valami hatalmasabb...

Keresztury Dezső számára mindig ihlető látvánnyal szolgált a Balaton, versírásra készítette a költőt a táj, valahányszor a tó partjára érkezett. Egyforma ott-honérzettel mozgott minden évszakban Balatonfüredtől egészen a Kis-Balatonig. Költeményeiből a legapróbb kompozíciók is teljes pannót tárnak elénk: egy-egy kisszerkezete a japáni haikukra emlékeztet, de nem állt távol tőle a kisebb dalok világa sem. Álljanak itt előbb a tavaszi, aztán az őszi verssorok:

Az üvöltő szelek
iszapbarázdák
torlódásába szántják
a mocsári, sekély vizet.
(A Balaton tavasszal)

Száll a madár,
nincs nyugosvása;
az ég akár
kék pengék villanása.

Duzzad a felhő,
lucskos, lomha;
a hegy derengő
árny, szétomolva.

Hullám feccsen,
ontja a bukó nap
mérhetetlen
illatát a tónak.
(*Koratavas*)

Az ég hömpölygő ólom,
éjsötét tintaóceán,
a lucskos láthatáron
nincs villám gyors villám után,
csak a víz ragyog kopáran,
fénylik acéltükör simán;
elállt a szél, a fákon
sóhajtan hűvös magány.
(*Vihar után*)

Búcsúzva is szép a komp,
a kikötő;
elnémult a kolomp,
egyetlen sirály
se jár,
s lábujjhegyen
megyen
halk szél szárnyán az idő.
(*Magányos komp*)

Ezek közé a gyűszűnyi versek között olyan miniatűr dalok is vannak, amelyek nem pusztán a táj szépségének leírását adják, nem is csupán filozofikus esszenciákat tartalmaznak, de felelősen igen komoly, a társadalom számára fontos figyelmeztetéseket tartalmaznak. Keresztury Dezső az ökológia bombát rejtő Kis-balatoni térség veszélyeztettségére int:

Ó
civilizáció!
Megszabályoztad
a Zalát,
gátak közt hozhat
iszapot, minden rosszat, –
nincs hol lerakja sarát.
(A Zala torkolatánál)

A kis Lied hét sora másról sem szól, mint hogy az ember le akarta igazni, járomba fogni a természetet. A voluntarista gazdaságpolitika nem csak a folyókat szabályozta, de a Zala árterében egészen 1977-ig óriási károkat okozott. A 19. századtól egyre inkább fölösleges mocsárvilágnak gondolták a Kis-Balatont, nem törődve annak flórájával és faunájával, no meg a nagy Balatonra gyakorolt víztisztító hatásával. Holdbéli tájjá változott volna Közép-Európa legszebb, legnagyobb tava, a legnyugatibb keleti, édesvízű tó. (A rómaiaknak vagy Mária Terézia mérnökének, Krieger Sámuelnek az ötlete és terve az volt, hogy az egész Balatont le kell csapolni, s medrét haszonnövényekkel lehet akkor bevetni. Az ókori és az 1766-os örült elképzelések szerencsére nem valósultak meg. A Kis-Balatonba az utolsó pillanatokban eresztették vissza a vizet, amikor 1922-ben a Zala folyót szabályozták.)

Keresztury Dezső, látnivaló, védte azt a tájat, amitől egyensúly- s harmónia-teremtést tanult. Egész életében a szellemi és a természeti szépségek szolgálója volt, akár az előtte járók, akiket a józanság lángelméinek nevezett. Közülük többen vannak, akik a rövid, dalszerű vagy epigrammatikus költeményeiben szerepelnek, akár mint megszólítottak is: Festetics György, Kisfaludy Sándor, Berzsenyi Dániel, Egry József... Festetics Györgyhöz *A helikoni gróf* címmel ódát (és mellette kisszerkezetet is) írt:

Kifosztott országába bukott király:
Keszthelyre úgy tért meg haza Festetics,
kiben korának Geniussza
szólt...

Lakatos Istvánnak emígy dedikálta Keresztury a *Festetics György és a magyar irodalom* című könyvét:

Aki keresi Keszthelyt,
megtalálja ott
azt az embert,
aki példát adott,
hogy borús ég alatt meg lehet
találni, ami életet
lehel a sivatagba:
Maga se hagyja abba!

Szász Imrének szóló dedikációjában pedig el nem hallgató, hallgattatható példaképpként örökítette meg a két költőt: Berzsenyit és Himfyt:

Nincs kutya egy se, de van hal, szarvas, az otthoni tájak
 néhány sarka: elég, hogy ráismerj; egyazon föld,
 falka, víz, ég, emberség táplált téged is; ott, hol
 tört hegyeink ormán romok őrzik a múltat,
 s megszólal még néha a síp s a dunántuli lankás
 mézízű, lánghevű borral erősíti csüggeteg évek
 mélyén virtusainkat. Szól még Dániel és dúlt
 váru Sümeg vén dalnoka, Sándor...
 (Dedikáció a *Dunántúli hexameterekbe*)

Keresztury Dezső szorgalmazta leginkább a legjobb értelemben vett Egry-kultuszt a holt festőművész két badacsonyi háza körül. A vasútállomás közelében álló utolsó otthon emlékház lett, de a Tomaj fölötti szerény hegyi lak falára is emléktábla került, amelyre Keresztury Egry József festői és emberi világát idéző epigrammája vésetett:

Vak mélységből tört ki magányos lelke lobogva
 otthona, szárnyatadó műhelye lett ez a táj.
 Művei azt mondják: a világ szörny-lakta sötétjét
 emberi szépséggé bontja-teremti a fény.

Keresztury Dezső a Balaton körül mindig, minden évszakban otthon érezte magát: Balatonbogláron az első feleségével, Balatonfüreden orvos barátai körébe, még ha kezelés miatt is tartózkodott a szívkórház falai között, Révfülöpon nevelt lányai, Hajdú Zsuzsák várták, Badacsonyan Egry József emléke, Keszthelyen az a munka, amit például a Festeticsek kastélykönyvtárában végzett. Illyés Gyula szerint milyen fiatal, ha időben búcsúzik a dal! Keresztury Dezső már 1975-ben megírta azt az elköszönő szép versét, amiben sztoikus bölcsességgel és hálás szívvel veszi tudomásul, hogy betöltötte hetvenedik esztendejét, s bár a badacsonyi barátaival koccint még, de már a vidám társalgás során hallgatag ül, önmegszólítással él, s a benső hangokat kottázza. Az 'Áve' nem a beköszönés szava a versében, amivel az angyal üdvözölte Máriát, hanem az elköszönésé, amivel Catullus búcsúzott holt fivéréától: Ave, atque vale...

Iszogatunk, kint a pince
 előtt, bucsuzó napon.
 Emlékek közt ülök: szinte
 vénebb, mint a Badacsony.
 Tréfálva koccintunk, lágy nap
 hevével langyul a vér:
 susogva szövődnek az árnyak:

„fohászkodj mérsékletért”!
Hogy táncolnék még, kigyújtva
a hegyet, a szíveket!
Türelmes okosság súgja:
„Áve! béke veled.”
(Áve)

Keresztury Dezsőtől ezt a vers-csokrot gyűjtöttem egybe, s hiszem, ahogy csöppben a tenger, ezek az apró lírai darabok is híven őrzik az ő tó-szeretetét. (A költő rímes vagy időmértékes dedikációit Szemes Péter szerkesztésében vehettük kézbe. (*Keresztury Dezső dedikál*, Zalaegerszeg, 2007.)

A tudós költő Balaton-könyve két kiadást is megért, a kibővített második 1960-ban megkétszerezte az első terjedelmét. (Officina Kiadó, 1944. és Panoráma Kiadó, 1960.) Ez a mű nem más, mint Keresztury Dezső szerelmes földrajza. Az egyik példányának *cím* csendjén az ős öl újra fogan.

Ott van örökre hazád!
(Egy Balaton-könyvbe)

ADELMANN ISTVÁN: *Parcellák*